विद्यालयको विकासमा गैर सरकारी संस्थाको भूमिका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह(एम.एड.) दोस्रो वर्षका
पाठयक्रम तथा मूल्याङकन विषय
अन्तर्गत **C.Ed. (598)** को आवश्यकता पुर्तिका निम्ति
प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
रामबाबु यादव
परिक्षा सिम्बल नम्बर १३००३२–२०६६
रजिष्टेशन नम्बर ९–२–२२६–९८–२००५

श्रीसुर्यनारायण सत्यनारायण मोरबतौ यादब बहुमूखि क्याम्पस
सिरहा
२०७२

033-520387
033-520082

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

पत्र संख्या :–
चलानी नं. :–
मिति :

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस सिरहा, शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठयक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय अन्तर्गत स्नात्तकोत्तर तह द्बितीय वर्षका विद्यार्थी रामबाबु यादवले पाठयक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयअन्तर्गत कोर्ष नं. ५९८ को आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनकालागि "विद्यालयको विकासमा गैससंको भूमिका" शीर्षकमा प्रस्तुत यो शोध पत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा रही तयार गर्नु भएको हो । यस शोधकार्यवाट म संतुष्ट छु र यसको अन्तिम मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७२/९ /२४

ईस्वि संम्वत :

....

शोधनिर्देशक
जितेन्द्र कुमार यादव

033-520387
033-520082

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्यामपस, सिरहा

पत्र संख्या :–
चलानी नं. :–

मिति :

स्वीकृति -पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस सिरहा, शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठयक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयका विद्यार्थी रामबाबु यादवले "विद्यालयको विकासमा गैससंको भूमिका"शीर्षकमा तयार पार्नु भएको शोधपत्रलाई मुल्यांकन गरी यस समितिवाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१. कृष्ण कुमार यादव ....

संयोजक शिक्षा शिक्षण बिभाग

२. जितेन्द्र कुमार यादब ... .

शोधनिर्देशक

३ सह– प्राध्यापक किरण राम रंजितकार ....

बाह्रय परीक्षक

मिति : २०७२/१२ /१५
ईस्वि संम्वत : २८/०३/ २०१६

विषय सूची

पेज नं

क. घोषणा पत्र

ख. सिफारिस

ग. स्वीकृति पत्र

घ. कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद-एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १–२

१.१.१ नेपालको शैक्षिक क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्र तथा अन्तराष्ट्रीय गैरसरकारी सरकारी संघ संस्थाहरुको संक्षिप्त परिचय ३–८

१.१.२ शैक्षिक क्षेत्रमा गैरसरकारी संस्थाको भूमिका ९-९

१.१.३ स्कुलमा गैरसहकारी संस्था ९–१०

१.१.४ शैक्षिक तथ्यांक १०

१.१.५ सिरहा जिल्लाको परिचय १०

१.२ समस्याको कथन १६

१.३ अध्ययनको सार्थकता १७

१.४ अध्ययनको उद्देश्य १८

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु १८

१.६ अध्ययनको परिसीमा १८

परिच्छेद-दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा शैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १९

२.२ अध्ययनको अबधारणात्मक खाका २५

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका २९

२.३ शैक्षिक उपाद्देयता ३१

परिच्छेद-तिन

अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा ३२

३.२ अध्ययनको जनसंख्या र नमूना छनोट बिधि ३३

३.३ तथ्यांक संकलनका विधिहरु ३३

३.४ तथ्यांका स्रोत ३४

३.५ तथ्यांकको विश्लेषण प्रकृया ३४

परिच्छेद-चार

तथ्यांक विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण

४.१.१ तथ्यांक विश्लेषण ३५-४१

४.१.२ शैक्षिक क्षेत्रमा कार्यरत गैससहरुको वर्तमान स्थिति

४.१.३ गैससहरुले प्रदान गरेको सहयोगको अवस्था

४.१.४ गैससहरुको वर्तमान चुनौतिहरु

४.२ शैक्षिक क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु शिक्षा को अर्थिक समस्या

४.३ अभिभावकको धारणा

४.३.१ प्राधानाध्यापक तथा शिक्षक शिक्षिकाको धारणा

४.३.२ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको धारणा

४.३.३ स्थानीय वुद्धि जिवीहरुको धारणा

४.३.४ राष्ट्रिय सामाजिक असुरक्षामा देखिएका समस्या समाधान सम्बन्धि उपायहरु

४.३.५ समस्या समाधानमा विभिन्न पक्षले चाल्नु पर्ने उपायहरु

परिच्छेद पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ४२–४३

५.२ निष्कर्ष

५.३ सुझावहरु

सान्दर्भ सामग्रीहरु **I**

अनुसूचीहरु **II–VI**

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रि.वि. शिक्षा शास्त्र संकाय अर्न्तगत पाठयक्रम तथा मृल्याङकन विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका आंशिक आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने उद्देश्य अनुसार "विद्यालयको विकासमा गैससंको भूमिका" शिर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

राष्ट्रको चौतर्फी विकास र समृद् नेपाल वनाउनको निम्ति गैरसरकारी संस्थाहरु सांझेदारीमा समन्वयात्मक रुपमा अगाडी बढ्नु पर्दछ । मानिस सामाजिक प्राणी हो । तसर्थ समाजमा वस्छन् । समाजले नै आफ्नो आवश्यकता अनुसार विद्यालयको स्थापना गरेको हुन्छ । विद्यालय एक्लै प्रयासले राम्रो हुन सक्दैन तसर्थ विद्यालय विकासको लागि सम्पूर्ण समाज व्यक्ति विभिन्न संघ संसथाहरुले सहयोग नपुऱ्याई सफल हुदैन । विद्यालयमा प्राप्त सहयोगहरुको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गराउन, सामुदायिक विद्यालयमा गैससंहरुलाई सक्रिय गराउन उत्साहित गर्न, गैसस प्रति सकारात्मक सोचको विकासको निम्ति, हाँसिल गरेका उपलब्धिहरुको समिक्षा गर्न सक्ने उद्देश्यहरु राखी यो शोध शिर्षक चयन गरिएको हो।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्तावनाको शीर्षक चयन गर्ने देखि लिएर शोधपत्र लेखन पुरा गर्ने कार्यसम्म निर्देशन गर्नुहुने यस ससू.स.मो. यादव वहुमुखी क्याम्पस पाठयक्रम तथा मूल्याङकन विषयको प्रध्यापक श्री जितेन्द्र कुमार यादब र स्तातकोत्तर संयोजकक प्रोरोफेसर आत्मिय गुरु अशोक कुमार झा ज्यू प्रति हार्दिक अभार प्रकट गर्दछु । उहाँहरुको अमूल्य सहयोग मेरो जीवनको प्रत्येक क्षणमा अविस्मरणीय हुनेछ । अनुसन्धानका कर्ममा सत्य तथ्य सूचना उपलब्ध गराउने अध्ययन क्षेत्रका प्र.अ. शिक्षक, वि. व्य.स. का पदाधिकारीहरु, विद्यार्थी भाईवहिनीहरु अभिभावकहरु जि.शि.का. का कर्मचारीहरु एवं एक्त शोध लेखन कार्यमा मलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण सहयोगी मित्रहरुलाई हृदय देखी नै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा हस्तलिखित शोधलाई मुर्त प्रदान गर्न टेक्न कार्यमा सहयोग पुऱ्याइदिन भाई ऋषि कुमार शर्मा लाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

रामबाबु यादब

शोधसार

विश्व परिवर्तनशिल छ । बदलिदै गएको विश्व परिवेश संगै शैक्षिक क्षेत्रमा पनि विभिन्न परिवर्तन देखिदै छन । तर नेपाल गरिब तथा विकाशोन्मुख मूलुक भएका कारण यहाँको शैक्षिक अवस्था दयनीय नै छ । राष्ट्र एक्लैले शिक्षामा आमुल्य परिवर्तन ल्याउन सकिदैन । यसको लागि व्यक्ति, समाज, शिक्षा संग सरोकार राख्ने विभिन्न संघ संस्थाहरुले सहयोग गरेर मात्रै हुन्छ ।

सामुदायिक अध्यन केन्द्रले पनि शिक्षाको र आदान प्रदान समुदायमा हुने । भएका विभिन्न काम घटना आदिको सूचना आदान प्रदान, सरकारी गैर सरकारी संघ-संस्था विच समन्वय कायम, आर्थिकउपार्जनका कार्यक्रम र अन्य आवश्यकताहरुको पहिचान र सामुदायिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने विश्वास गरिएको छ । शैक्षिक प्रविधि र अनौपचारिक शिक्षा प्रा. चिरञ्जीवी शर्मा एण्ड शर्मा पेज, ३३०

विद्यालयको विकासलाई तिव्ररुपमा अगाडी बढाउनको लागि गैससहरुको सहयोग मात्रै लिएर हुदैन यसलाई प्रभावकारी रुपमा लागु गर्न, संरक्षण गर्न तथा उपलब्धि हाँसिल गर्न सकिने उपायहरु वारे सुझाउनु जस्ता उद्देश्यहरु राखी शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

यस शोध प्रध्ययनलार्य पाँच भागमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो भागमा परिचय, दोस्रो भागमा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तेस्रो भागमा अनुसन्धान विधि, चौथो भागमा व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण छन भने अन्तिम भागमा प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु राखिएको छ ।

नेपाल सरकारले पनि तयार पारेको समुदायद्वारा व्यवस्थापन हुने विद्यालय सञ्चालन कार्य निर्देशिका २०५९ अनुसार समुदाय, अभिभावक, शिक्षक र व्यवस्थापन समितिले गैरसरकारी संस्था समेतको साझेंदारीमा विद्यालय सूधारको योजना वनाउने, कार्यन्वयन गर्ने, अनुगमन गर्ने, मूल्यांकन गर्ने तथा अभिलेख राख्ने कार्यको व्यवस्थापन गर्ने कार्य गरियो ।(शि.मा. असार २०६५)

त्यस्तै यो वाहेक स्थानिय स्वायत्त शासन ऐन तथा निर्देशिका २०५५ ले पनि विद्यालय सूधारको लागि गैरसरकारी संस्थाहरुको प्राविधिक सहयोगलाई अपरिहार्य शर्तको रुपमा स्वीकार गरेको छ । (शि.मा. असार २०६५)

त्यसैगरि डकार कार्य योजना २००० ले पनि सत्र २०१५ सम्ममा सवैको लागि शिक्षाको प्राप्तीका लागि गैरसरकारी संस्थाहरुले सांझेदारीको रुपमा काम गर्नुपर्ने अवधारणा अगाडी सारेको छ ।

शब्दावली

गैसस - गैर सरकरीा संस्था

सहभागिता - मिलेर काम गर्ने अवसर

समाहित - एकत्रित, उक ठाउँमा जम्मा पारिएको

धारणा - विचार

जिज्ञासा - रुचि

दक्षजनशक्ति - तालिम प्राप्त जनशक्ति

सामुदायिक विद्यालय - भन्नाले नेपाल सरकारवाट नियमित रुपमा अनुदान पाउने संक्षिप्त रुप

वि.व्य.स. – विद्यालय व्यवस्थापन समिति

प्र.अ. – प्रधानाध्यापक

जि.शि.का. – जिल्ला शिक्षा कार्यालय

त्रि.वि. – त्रिभुवन विश्वविद्यालय

EFA - Education for All

शि.मा. – शिक्षक मासिक

अवमूल्यन – घटदो क्रम

समग्र – सम्पूर्ण